

Подибується в оповіданнях Марка Вовчка така цікава конструкція, як «перша вишня». Напр.: *Зацвіте перша вишня в твоєму садочку, закує сива зозуля – я припливу до тебе...* [6, с. 98]. У цьому реченні сполучення слів «перша вишня», не втрачаючи порядкового елементу, набуває значення часу. Як відомо, у давнину люди визначали час за тими переминами в природі, які супроводжували настання тієї чи тієї пори року, або за тими сільськогосподарськими роботами, які потрібно було виконувати в певну пору року. У цьому випадку хлопець обіцяє дівчині повернутися, коли зацвіте перша вишня у саду, тобто навесні.

5. Найменше ми зафіксували приклади поєднання слів із кількісним значенням з іменниками на позначення абстрактних понять. На нашу думку, це пов'язано з умовами тодішнього суспільного розвитку, з неосвіченістю селян, з невисоким рівнем матеріального достатку. З лінгвістичного погляду це можна пояснити тим, що семантика числівників абстрактна. Напр.: *Як одна біда йде, то й другу за собою веде* [6, с. 4]; *Боже мій! Світе мій! Так я й зомліла: одно, що радість велика – побачила, а друге – згадала своє горе й лихо* [6, с. 19].

Висновок. Ядро кількості в «Народних оповіданнях» Марка Вовчка становлять іменники з кількісним значенням на позначення родинних стосунків, часових проміжків, грошових одиниць, а периферію – слова із числовим значенням на позначення предметів і явищ навколишнього середовища та іменники з кількісним значенням на позначення абстрактних понять.

Джерела та література

1. Арполенко Г. П. Числівники української мови / Г. П. Арполенко, К. Г. Городенська, Г. Х. Щербатюк. – К. : Наук. думка, 1980. – 239 с.
2. Городенська К. Г. Вираження неозначеної кількості засобами української мови / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1978. – № 4. – С. 18–24.
3. Вихованець І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
4. Дмитрук В. І. Квантитативні слова в сучасній українській мові : автореф. дис. канд. філол. наук / В. І. Дмитрук. – Кіровоград, 1998. – 17 с.
5. Українська мова. Енциклопедія. – [2-ге вид. випр. і доп.]. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
6. Вовчок Марко. Твори : в 6 т. / Марко Вовчок. – К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1955. – Т. 1. – 398 с.

Попович Наталя. Семантическое поле количества в украинском языке (на материале «Народних оповідань» Марка Вовчка). В статье рассмотрен вопрос, какими частями речи может выражаться количество в украинском языке, в частности в произведениях Марка Вовчка. Определены ядро и периферию количества в произведениях писательницы, выделено три семантические группы количества: определенное; неопределенное; приблизительное.

Ключевые слова: инверсия, номинативная функция, лексико-семантическое поле количества, абстрактно-математическое число.

Popovych Nataliya. Semantic Field Quantities in Ukrainian Language (Based on «Folk Stories» Mark Vovchka). In the article considered which parts of language can be expressed in a number of Ukrainian language, particularly in the works Marko Vovchok. Defined core and the periphery of the works of this writer, there are three semantic groups of: definite, indefinite and approximate.

Key words: inversion, nominative function, lexical-semantic field of, abstract mathematical integer.

Стаття надійшла до редколегії
24.07.2013 р.

УДК 811.161.2'373

Ольга Кирилюк

Основні принципи формування реєстру авторських лексичних новотворів Павла Тичини

У статті проаналізовано основні принципи, які використовувались укладачем у процесі формування реєстру «Словника авторських лексичних новотворів Павла Тичини». Під час використання лексикографічного

принципу перевірка здійснювалася за словниками (46 лексикографічних джерел), фольклорними текстами, творами інших авторів. Використання інтертекстуального принципу передбачає аналіз інновацій поета в літературному (не тільки українському, але й світовому), літературознавчому, політичному, суспільному та інших контекстах. У процесі перевірки за компаративним принципом здійснювалося зіставлення з новотворами інших поетів, інноваціями самого П. Тичини, узуальними словами, словосполученнями. Окрім того, проаналізовано подібність авторських лексичних новотворів Павла Тичини з новотворами інших авторів ХХ ст.

Ключові слова: авторський лексичний новотвір, Павло Тичина, принципи формування реєстру, інтертекстуальний принцип, лексикографічний принцип, компаративний принцип.

Постановка наукової проблеми та її значення. Процес формування реєстрів АЛН – це складна багаторівнева процедура, яка передбачає різносторонній аналіз одиниць індивідуально-авторської номінації, оскільки, окрім власне мовного аналізу (дериваційні, граматичні особливості, семантика, словникова експертиза), укладачеві потрібно враховувати історично-культурний контекст, психолінгвістичні риси творчої особистості автора, соціальні умови.

У процесі укладання «Словника авторських лексичних новотворів Павла Тичини» використано такі основні принципи формування реєстру новотворів, як лексикографічний, інтертекстуальний, компаративний, для того, аби максимально фільтрувати реєстр інновацій поета від узуальних, народнопоетичних, діалектних слів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Авторські лексичні новотвори (далі – АЛН) неодноразово ставали об'єктом лінгвістичних студій. Із початком ХХІ ст. активізувалися дослідження з індивідуально-авторської неології та неографії. Г. М. Вокальчук розробила теоретичні засади формування реєстрів, на основі яких укладено «Короткий словника авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття» [4], словники АЛН М. Семенка (Г. М. Вокальчук) [3], В. Барки (Н. А. Адах) [1], неокласиків (Н. А. Гаврилюк) [8], шістдесятників (Г. М. Вокальчук, О. Б. Тимочко, І. Цапук) [5; 14; 15], поетів Рівненщини (В. В. Максимчук) [11], П. Тичини (О. В. Кирилук) [9].

Мета статті – проаналізувати принципи формування реєстру АЛН Павла Тичини. Для її досягнення потрібно розв'язати такі **завдання**:

- визначити особливості використання лексикографічного принципу: перевірка за загальномовними словниками, словниками АЛН інших поетів, фольклорними текстами;
- проаналізувати інтертекстуальні зв'язки інновацій Павла Тичини з творами інших авторів, літературним процесом ХХ ст., політичними умовами;
- з'ясувати специфіку застосування компаративного принципу формування реєстру АЛН поета.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Лексикографічна експертиза. У результаті формування реєстру АЛН П. Тичини в лексикографічному виникали труднощі різного характеру (визначення дати написання, граматичних характеристик описуваного слова та ін.). Однак чи не найбільшої уваги потребувало визначення неологічності / узуальності аналізованого слова, оскільки перевірка вимагала ретельної лексикографічної експертизи, що здійснювалася за 46-ма лексикографічними джерелами.

Г. М. Вокальчук виділила кілька критеріїв ідентифікації авторських номінацій (лексикографічний, словотвірний, експресивно-стилістичний, функціональний і критерій контекстуальної (ситуативної) прикріпленості), завдяки чому реєстри новотворів піддавалися кількаретельній перевірці, що, зі свого боку, сприяло якості кінцевих результатів [2, с. 74–77].

Перший етап перевірки сформованого реєстру – лексикографічна експертиза. Зафіксовані одиниці індивідуально-авторської номінації перевіряються за всіма можливими словниками. Зауважимо, що з кожним наступним випуском серії «Українська індивідуально-авторська неографія» експертиза ускладнюється, оскільки щоразу більше лексикографічних джерел опрацьовується укладачами. Особливу увагу звернуто на ті лексикографічні праці, які:

- укладені до часу написання АЛН [СУМЯ-20, БГ] ;
- укладені в період творчості поета [УЛВМ];
- окрім тлумачення, уміщують ілюстративний матеріал [СУМ];
- є словниками АЛН (КСАН, БАРКА та ін.).

Формуючи реєстр, частину слів, які набули, так би мовити, статусу «квазіновотворів», вилучено, оскільки вони, хоча й були зафіксовані в словнику Г. М. Колесника, проте водночас фіксувалися в загальномовних словниках, що перебували в науковому обігу в період укладання першого словника

неологічної лексики П. Тичини: у «Словнику української мови» І. Д. Яворницького (1920), напр.: *вихровик* [с. 104], *зчеркнути* [с. 317], *зливний* [с. 301], *кружно* [с. 397]; у «Словнику української мови» Б. Грінченка: *клін* [БГ, т. 2: 251], *нашелестіти* [БГ, т. 2: 534].

Отже, використання словників, що видані ще до часу утворення АЛН поетом, дає змогу укладачеві якнайретельніше здійснювати перевірку.

Словникову статтю **Час-години́на**, ім., ж. р., *Зостається нам одно: / Почекати час-годину. / Як прийде цар в гостину.* (ПТ5:69), *Ех, у нашу час-годину / жити б вічно...* (ПТ6:386) було вилучено, оскільки реєстрове слово зафіксовано в фольклорних текстах (...*Прийде така час-година...* (УНП1: 275); ...*Прийшло врем'я, час-година...* (ПІ: 487); *Ой чи йти, чи не йти – / Час-години ждати...* (ГЕУН: 208); *Ой чи йти, чи не йти, / Час-години ждати...* (ПІ: 677), (СПП: 244); *Та зозуля кувала, а я [сестра. – О. К.] не дочувала, / А на той час-годину дома не бувала.* (БРПС: 352).

Спочатку як узуальний фіксувався дієприкметник **взеленений** (**Взеленений**, дієприкм., *Чудесна наша країна: колосом взолочена, лісами взеленена.* (Г. Кол.:101), *Дорога узеленена, / і сонце навкруги...* (ПТ3:320 # 1967); зафіксовано у Г. Кол.-71 [с. 101], оскільки не реєструвався в тогочасних словниках (напр.: УЛВН-73). Згодом АЛН увійшов до складу укр. літ. мови [УОС-08, с. 88]), однак пізніше вилучено, оскільки воно вже зафіксовано в М. Рильського, що датується 1960 роком.

Деякі інновації спочатку внесені до «оновленого» реєстру АЛН П. Тичини, оскільки вони фіксувалися словником Г. Колесника, однак виявилось, що ці неологізми з прозових текстів, тому не можуть реєструватися в словникові АЛН, наприклад: *вічноплінний, дзюрчати-сплакнути, наземно, напружено-тривожний, ніжно-прозора, предивно-неосяжний, руйнацький.*

Потреба використання лексикографічної експертизи спричинена кількома чинниками: зафіксована номінація невідома укладачеві, тому слово може помилково бути внесеним до реєстру; проживання укладача чи автора АЛН на різних територіях (потреба використовувати діалектичні словники); визначення першоавторства за допомогою словників, де подано ілюстративний матеріал; утворення АЛН за допомогою мовних засобів інших мов стало причиною використання словників іншомовних слів; сучасні словники, склад яких постійно оновлюється, дає змогу визначити, чи увійшов АЛН до складу узуальної лексики

Інтертекстуальна експертиза. За сучасними літературознавчими словниками, інтертекстуальність – це «метод прочитання одного тексту супроти іншого, що дає змогу висвітлити спільні текстуальні та ідеологічні резонанси; це визнання, що всі тексти та ідеї існують у мережі відносин» [7, с. 171].

Дослідник М. Бахтін визначальним вважав розуміння всепов'язаності й взаємопроникливості явищ у культурному універсумі [12, с. 46]. Відтак він зазначає, що «кожне явище культури є конкретно-семантичним, тобто займає якусь суттєву позицію стосовно наперед віднайденій ним дійсності інших культурних установок і тим долучається до заданої єдності культур» [цит за: 12, с. 46]. Науковець В. Просалова, як і М. Бахтін, зазначає, що «письменник має справу не просто з реальністю, а з уже оціненою художньою реальністю попередньої і сучасної літератури» [13, с. 29].

Інтертекстуальну експертизу реєстру АЛН П. Тичини використано в процесі перевірки нелогічності / узуальності одиниць індивідуально-авторської номінації.

У «Словнику авторських лексичних новотворів Павла Тичини», окрім новотворів з авторських поезій, до реєстру введено й ті, що вміщені в перекладах творів інших літератур.

Серед перекладів – твори Олександра Пушкіна, зокрема його «Казка про царя Салтана». У своєму перекладі Павла Тичина використав новотвір Бабариха-сваха. Для того, аби пояснити причину творення такого слова, ми порівняли текст-оригінал і текст-переклад: **Бабариха-сваха**, ім., ж. р., *Куховарка ж, ткаля-пряха, / А ще й Бабариха-сваха / Хотуть смерті їй...* (ПТ5: 27); пор. в О. Пушкіна: *А ткачиха с поварихой, / С сватьей бабой Бабарихой / Извести ее хотят...* (Пушкін О. Казка про царя Салтана [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.ru/LITRA/PUSHKIN/saltan.txt>). Так, використання АЛН на місці узуального в перекладі спричинено потребою ритмомелодики тексту, також відбулася компресія вислову, проте значення номінації не змінилося.

Не рідко аналіз АЛН Павла Тичини дає змогу встановити зв'язки з творами іншого автора. Так, розуміння одного тексту через інший, або розуміння постаті одного автора через інтерпретацію його творів іншим, наприклад **Горлань-главар**, ім., ч. р., *Учителем поетам молодим / є сміливий, правдивий, найжівіший, / горлань-главар, наш Маяковський!* (ПТ3:27 # 1955); пор. у В. Маяковського: *Слушайте, / товарищи потомки, / агітатора, / горлана-главаря.* (1929–1930). Відзначимо, що В. Маяковський був одним із найулюбленіших поетів Павла Тичини.

Про життєвий і творчий Павла Тичини писало багато науковців та письменників, серед яких і Павло Загребельний. Зокрема в есеї «Непреложними устами (Павло Тичина). Карнети ніжності» він пише: *Від матусі дісталися їм [дітям сім'ї Тичини. – О. К.] дивні слова: переголоється небо, окала-вуритись, обговтатись, переминджигується. Дітвора смішила маму: «А йдіть, мамо, а то самовар переголоється, треба окала-вуритись чашками, щоб вода не переминджигувалась»* [ПТ, с. 228]. Відтак автор використовує характерні для Павла Тичини слова, аби якнайкраще описати його творчу особистість.

Окремі АЛН своїм значенням сигналізують зв'язок із певною епохою. Наприклад, **Стаління**, ім., с. р., *Нехай ще вище йде вона / Знанням / Загостеренням / Сталінням...* (ПТ1: 226 # 1930), оскільки подвійна подібність, про яку йшлося вище, «зумовлює потребу співвіднесення художнього тексту з окремим етапом історії, із усією світобудовою» [13, с. 29].

Отже, формування реєстрів АЛН передбачає використання інтертекстуальної експертизи, яка дає змогу визначити додаткові зв'язки для розуміння значення одиниць індивідуально-авторської номінації.

Компаративний принцип формування реєстру АЛН Павла Тичини. Проблема порівняння та зіставлення явищ, процесів віддавна цікавить науковців. Відтак компаративістика покликана визначити особливості процесу взаємозв'язку аналізованих явищ, установити взаємовпливи на основі порівняльно-історичного підходу, оскільки «між накопиченим і живим знанням існує суперечність, розв'язати яку покликана творча діяльність» [6, с. 128].

Зафіксовані АЛН Павла Тичини неодноразово порівнювалися з іншими АЛН автора або такими ж, але з різних контекстів. Наприклад, **Ясномо́вен**, прикм., кор. ф., *І ми /.../ єдину творимо сім'ю / прекрасні, дужі, ясномо́вні / в своїм улюбленім краю.* (ПТ2: 479 # 1945); *Мир – кому ж не ясномо́вен?* (ПТ3: 7 # 1955). Якщо обидві номінації вжито з однаковим значенням, тоді вони розміщені за хронологією.

Індивідуально-авторські номінації Павла Тичини порівнювалися з АЛН інших авторів, зокрема з інноваціями А. Малишка (*бездорож, безхліб'яний, врожайстий, гримкотіти, перегрім, стосил*), В. Барки (*вогнекрилля, дітозгубник, окрилитися, зоренітися, крилля, перезорити, пожежно, полум'яник, стокрилець, цвіт-фіолет*), І. Драча (*гримкотати, ніжнотонний, чорнобров'я, чорнокрилля*), М. Семенка (*крилля, легкокрилля, мільйонсилій*), Л. Костенко (*прикохати*), М. Вінграновського (*прозорити, світ-сміховиння, тонь*), поодинокими АЛН І. Калинця (*аркодужений*), Г. Коляди (*звіринство*), М. Зерова (*огневіти*), О. Юценка (*радість-болі*), Д. Павличка (*розпрозорений*), М. Рильського (*розпрозоритися*), М. Драй-Хмари (*світаний*), С. Твердохліба (*тьмава*), В. Стуса (*чорнокрилля*).

Найбільше інновацій П. Тичини порівнюється з АЛН В. Барки, який є найактивнішим слово-творцем ХХ ст. Відзначимо, що фіксація однакових АЛН у різних авторів не завжди означає те, що автори запозичили один в одного, оскільки таке творення могло відбуватися незалежно.

Також АЛН П. Тичини порівнювались з узуальними словами. Так, було зафіксовано групу т. зв. потенційних слів – модифікацій узуальних лексем, а також подібними, щоб з'ясувати особливості творення АЛН Павла Тичини. Наприклад, **Волосо́жарно**, присл., *Сню волосо́жарно...* (ПТ1: 47 # 1918); пор. з узуальним **волосо́жар** [БГ, т. 1: 251]. Інколи АЛН порівнюється з кількома варіантами, наприклад, **Сухо́злот(-а)**, ім., ч. р.?, ж. р.?, *...книжні сухо́злоти / від сонця стали на полиці грать...* (ПТ2:459 # 1941); пор. з узуальними **сухо́злітка** [СУМ, т. 9: 868], **сухо́злотиця** [УОС-08: 833], **сухо́злоть**, **сухо́злоть** [ГГ: 180].

Висновки. Отож, порівняння АЛН П. Тичини з АЛН інших авторів чи з узуальними дає змогу визначити походження слів, їхню будову, причини творення.

Джерела та література

7. Авторські лексичні новотвори Василя Барки (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти) / [за ред. Г. М. Вокальчук]. – Рівне : Вид-во Олега Зеня, 2007. – 136 с. – **БАРКА-07**.
8. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття : [монографія] / Г. М. Вокальчук. – Острого : Нац. ун-т «Острозька академія», 2008. – 536 с.
9. Вокальчук Г. М. «Я – без зразковості поет» (словотворчість Михайля Семенка) : [монографія] / Г. М. Вокальчук. – Рівне : Перспектива, 2006. – 201 с.
10. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенко. – Рівне : Наук.-вид. центр «Перспектива», 2004. – 524 с.

11. Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських лексичних новотворів Миколи Вінграновського / Г. М. Вокальчук, А. І. Браун // Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко. Микола Вінграновський : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острого: Вид-во НУ «Острозька академія», 2010. – Вип. 3. – С. 121–138. – (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія»). – **КСАН-Вінгр.**
12. Губенко О. Творче мислення особистості як єдність статичних та динамічних аспектів інтелектуальної активності / О. Губенко // Психологія і суспільство. – Тернопіль, 2012. – № 1. – С. 127–134.
13. Енциклопедія постмодернізму / [за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – С. 17.
14. Київські неокласики: словотворчість / Н. В. Гаврилюк ; відп. ред. Г. М. Вокальчук. – Острого: Вид-во НУ «Острозька академія», 2009. – Вип. 2. – 216 с. – (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія»). – **КНС.**
15. Кирилюк О. В. Словник авторських лексичних новотворів Павла Тичини / О. В. Кирилюк / [за ред. С. Я. Єрмоленко, Г. М. Вокальчук] // Мовотворчість Павла Тичини у дзеркалі третього тисячоліття : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острого: НУ «Острозька академія», 2011. – Вип. 5. – С. 181–263. – (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія»).
16. Колесник Г. М. «З'являються нові слова у мові» / Г. М. Колесник // Тичина П. Квітні, мово наша рідна! – К. : [б. в.], 1971. – С. 95–171.
17. Максимчук В. В. Короткий словник авторських лексичних новотворів поетів Рівненщини / В. Максимчук // Проблеми й перспективи авторської лексикографії. «Регіональний» словник поетичних неологем (Рівненщина) / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – [Вид. 2-ге, виправл. і доповн.]. – Острого: Вид-во НУ «Острозька академія», 2008. – Вип. 1. – С. 65–179. – (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія»). – **КСАН-Рівне.**
18. Потапенко С. Інтертекстуальність та її фольклористичні обрії / С. Потапенко // Слово і час. – 2009. – № 11. – С. 45–59.
19. Просалова В. Інтертекстуальне поле і контекст / П. Просалова // Слово і час. – 2005. – № 12. – С. 28–34.
20. Словотворчість шістдесятників. Василь Стус. Ігор Калинець. Іван Світличний. Григорій Чубай : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острого: Вид-во НУ «Острозька академія», 2010. – Вип. 4. – 492 с. – (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія»).
21. Цапук І. В. Короткий словник авторських лексичних новотворів Ліни Костенко / І. В. Цапук // Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко. Микола Вінграновський : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острого: Вид-во НУ «Острозька академія», 2010. – Вип. 3. – С. 106–121. – (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія»). – **КСАН-Кост.**

Кирилюк Ольга. Основные принципы формирования реестра авторских лексических новообразований Павла Тычины. В статье проанализированы основные принципы, которые использовались составителем в процессе формирования реестра «Словаря авторских лексических новообразований Павла Тычины». При использовании лексикографического принципа проверка осуществлялась по словарям (46 лексикографических источников), фольклорным текстам, произведениям других авторов. Использование интертекстуального принципа предполагает анализ инноваций поэта в литературном (не только украинском, но и мировом), литературоведческом, политическом, общественном и других контекстах. В процессе проверки по компаративному принципу осуществлялось сопоставление с новообразованиями других поэтов, инновациями самого П. Тычины, узуальными словами, словосочетаниями. Кроме того, проанализировано сходство авторских лексических новообразований Павла Тычины с новообразованиями других авторов XX в.

Ключевые слова: авторское лексическое новообразование, Павел Тычина, принципы формирования реестра, интертекстуальный принцип, лексикографический принцип, компаративный принцип.

Kyryliuk Olha. The Main Glossary Formation Principles of Author's Word Formations of Pavlo Tychyna. In the article it is analyzed the basic principles used by compiler in the process of register forming of «Dictionary of author lexical new-formations of Pavlo Tychyna». Using of the lexicographical principle of the test was carried out on dictionaries (46 lexicographical sources), folklore texts, works of other authors. The use of intertextual principle involves an analysis of the poet innovations in the literary (not only Ukrainian, but in the world), political, social and other contexts. During the checking carried out by the comparative principle innovation of Pavlo Tychyna is compared with neologisms of other poets, usual words, phrases. Moreover, the similarity of Pavlo Tychyna's author lexical new-formations and other writers of the twentieth century is analyzed.

Key words: author lexical new-formation, Pavlo Tychyna, principles of registry forming, intertextual principle, lexicographic principle, comparative principle.

Стаття надійшла до редколегії
17.07.2013 р.